

FOGLALKOZTATÁS ÉS MUNKANÉLKÜLISÉG MAGYARORSZÁGON

ORGOVÁNYI EMÍLIA

Az 1980-as évek második felétől Magyarországon a foglalkoztatás struktúrájának nagymértékű átrendeződése figyelhető meg. E jelenség része a növekvő munkanélküliség, amely különösen az elmúlt 40 évben erőltetetten iparosított, illetve az ország infrastruktúráisan gyengén ellátott térségeit érinti súlyosan.

Az Országos Munkaügyi Központ 1990 óta havi rendszerességgel nyilvánosságra hozza a regisztrált munkanélküliek, illetve a különféle munkanélküli ellátásban részesülő személyek adatait, a kép mégsem teljes. Nem mutatja be azt a mikrokörnyezetet, ahol a munkanélküli él, pedig az, hogy ki milyen családi háttérrel rendelkezik, milyen régióban, milyen körülmények között, városban vagy falun él, alapvetően meghatározza munkaerőpiaci pozícióját is. A Központi Statisztikai Hivatal lakossági adatfelvételei (népszámlálások, mikrocenzusok, illetve 1992 óta a munkaerő-felvételek) viszont – mivel nem csak személyeket, hanem háztartásokat, a háztartások által lakott lakásokat írnak össze – mindazokat az adatokat tartalmazzák, amelyek alapján a munkanélküliek helyzetét más szempontokból is megvizsgálhatjuk.

A munkanélküliség fogalma a különböző forrásokban nem teljesen egységes, így a különböző felmérések némileg eltérő adatokat eredményeznek, de a trendek alakulása valamennyinél jól nyomon követhető.

Ahhoz, hogy lássuk, milyen okok játszottak közre a jelenlegi helyzet kialakulásában, érdemes áttekinteni az elmúlt fél évszázad foglalkoztatási helyzetét, a gazdasági átalakulás hatását a foglalkoztatás struktúrájára, és talán nem érdektelen néhány szót szólni a század első felében Magyarországon kialakult, addig soha nem látott méreteket öltő munkanélküliségről.

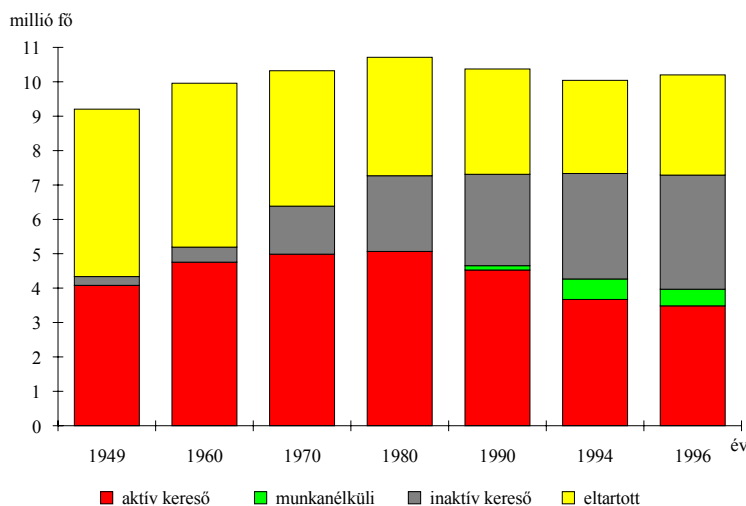
A NÉPESSÉG GAZDASÁGI AKTIVITÁSÁNAK ALAKULÁSA A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Magyarország népességének gazdasági aktivitás szerinti összetétele az elmúlt fél évszázadban nagymértékben átalakult.

1960 után ugrásszerűen megnőtt az inaktív keresők száma és aránya. (Lásd az 1. ábrát.) Ekkorra ugyanis sokan szereztek meg a nyugdíjjogosultsághoz szükséges munkaviszonyt. 1960-ban a nyugdíjas korú férfiaknak 11,9, a nőknek 15,9, 1970-ben a férfiaknak

6,8, a nőknek 9,6, 1980-ban 1,6, illetve 5,2, 1990-ben pedig csupán 0,6, illetve 1,4 százaléka folytatott aktív keresőtevékenységet.

1. ábra. A népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 1949–1996

Az aktív keresők száma 1980-ig folyamatosan emelkedett, és arányuk a népességen belül 1980-ig 47-48 százalék körül alakult. Az 1980-as évek második felétől azonban a világszerte erősödő recesszió, a szocialista rendszerek széthullása, a magyar gazdaság struktúrájának rugalmatlansága a foglalkoztatás válságához vezetett.

1. tábla

Az aktív keresők aránya korcsoportok és nemek szerint, 1980–1996

Korcsoport (éves)	Összes			Férfi			Nő		
	aktív keresők az adott korcsoportba tartozók százalékában								
	1980	1990	1996	1980	1990	1996	1980	1990	1996
–14	2,5	1,1	0,0	1,4	0,8	0,1	3,6	1,6	–
15–19	43,0	33,3	13,6	45,5	34,9	12,8	40,4	31,5	14,4
20–24	76,2	72,2	54,7	91,9	84,5	61,7	59,9	59,3	47,4
25–29	84,2	78,3	62,6	98,2	93,3	76,2	69,8	62,9	48,4
30–39	90,5	87,7	70,0	98,1	93,8	77,6	83,0	81,5	62,3
40–49	89,1	87,6	71,6	94,4	90,6	73,0	80,2	84,6	70,3
50–54	76,4	73,7	52,5	86,2	80,5	61,4	67,4	67,8	44,5
55–59	43,3	31,0	18,3	72,2	60,3	34,3	18,8	5,9	5,2
60–64	10,7	2,7	2,0	13,2	4,0	3,5	8,7	1,7	0,9
65–69	5,2	1,1	0,7	5,3	1,7	1,0	5,1	0,7	0,4
70 és idősebb	2,5	0,3	0,2	3,0	0,6	0,3	2,1	0,2	0,1
Összesen	47,3	43,6	34,2	55,3	50,4	39,7	39,9	37,4	29,1

Forrás. Itt és a továbbiakban 1990. évi népszámlálás 25. Foglalkozási adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 564 old.; A népesség és a lakások száma és összetétele, 1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 133 old.

1990 és 1996 között az aktív keresők száma erőteljesen, több mint egymillió, az 1980-as csúcshoz képest pedig 1,6 millió fővel csökkent, ami a népesség öregedésével, az inaktív keresők és eltartottak számának jelentős emelkedésével, valamint a tömeges munkanélküliség megjelenésével magyarázható. 1980-ban száz aktív keresőre még csak 105 inaktív kereső és eltartott jutott, napjainkban 174.

Az egyes korcsoportokon belüli arányok is jelentős változást mutatnak. (Lásd az 1. táblát.) 1980-ban például a 14 éves és idősebb népesség 47,3 százaléka folytatott aktív keresőtevékenységet (ezen belül a férfiak 55,3, a nők 39,9 százaléka), 1996-ban ez az arány már csak 34,2 százalék (39,7, illetve 29,1) volt. Legnagyobb arányú, közel 30 százalékos csökkenés a 15–29 évesek körében mutatkozott. Ez részben a növekvő munkanélküliséggel, részben a nappali tagozaton továbbtanulók számának növekedésével magyarázható.

Az elmúlt évtizedekben a foglalkoztatás ágazonkénti megoszlása is jelentősen átalakult. Az ipar nagyarányú fejlesztése, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozása, a mezőgazdaság gépesítése a munkaerő átcsoportosítását tette szükségessé. 1949-ben az aktív keresőknek még 53,8 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban, az 1996-os mikrocenzus szerint pedig mindössze 8 százaléka (ami az elmúlt 6 évben több mint 400 ezer fős csökkenést jelent).

Az iparban (és az építőiparban) foglalkoztatottak aránya 1949-ben 21,6 százalék volt, majd az 1970-es évek csúcspontja után napjainkban 33 százalék körül állapodott meg. Figyelemreméltó a szolgáltató és az egyéb ágazatokban foglalkoztatottak arányának változása is. Ma már ők teszik ki az aktív keresőknek több mint felét.

2. tábla

Az aktív keresők száma gazdasági ág szerint, 1949–1996

Év	Összesen	Ipar	Építőipar	Mezőgazdaság	Közlekedés, posta és távközlés	Kereskedelem	Egyéb
	ezer fő						
1949	4 084,9	792,9	91,1	2 197,5	180,5	214,8	608,2
1960	4 759,6	1 328,6	289,1	1 830,0	308,4	297,7	705,8
1970	4 988,7	1 813,2	370,4	1 231,2	363,2	396,7	814,0
1980	5 068,8	1 724,6	410,8	957,5	413,0	498,5	1 064,4
1990	4 527,2	1 407,0	318,0	695,0	389,9	497,3	1 220,0
1994	3 674,0	1 063,5	224,3	315,4	333,4	581,6	1 155,8
1996	3 484,8	933,9	204,4	279,4	315,8	468,7	1 282,6

Az utóbbi 5–6 év során a gazdaság struktúrájának átalakulását a gazdálkodó szervezetek számának és összetételének dinamikus változása is jelzi. A kárpótlás és a privatizáció hatására bekövetkezett tulajdonosváltás, valamint az egyéni és a társas vállalkozások számának nagymértékű növekedése jelentősen visszaszorította az állam túlsúlyát. Az állam vállalkozói vagyonából 1996. január végéig 1138 gazdálkodó szervezetet, az 1990. évi állami vagyon 61 százalékát privatizálták. Tekintélyes volt az időközben megszűnt, felszámolt vállalatok száma is. 1996 közepére a Gazdaságkutató Intézet adatai szerint az 1990-es induló állapothoz képest a cégeknek mindössze 16 százaléka (288 szervezet) maradt többségi állami tulajdonban. [6] A rendszerváltozás előtt a legnagyobb

munkáltató az állam volt. 1996-ban a foglalkoztatottaknak mindössze egyharmada dolgozott állami vagy közületi tulajdonban lévő munkahelyen.

A mezőgazdaságra a rendszerváltásig a nagyüzemek voltak a jellemzők. A mezőgazdasági földterületek közel 90 százalékán mintegy 1500 állami gazdaság és termelőszövetkezet gazdálkodott, átlagosan 4500 hektár területen. Mellettük a mintegy 1,4 millió háztáji és kisegítő gazdaság (0,8 hektár átlagos földterülettel) a nagyüzemekkel szoros integrációban néhány termelési ágban jelentős árutermelőként, illetve saját fogyasztásra termelt. 1996-ra a föld jelentős része (45%) természetes személyek tulajdonába, illetve használatába került. Az 1996. évi mikrocenzus adatai szerint a mintegy 1,8 millió földtulajdonos háztartásnak csaknem 80 százaléka 1 hektárnyi vagy annál is kisebb földterülettel, az összes földterületnek alig több mint egytizedével rendelkezett, és csupán 2,4 százaléuk tulajdonában van 10 hektárnál nagyobb terület (ők birtokolják a magánkézben lévő területek 48 százalékát).

A Központi Statisztikai Hivatal nyilvántartásában 1996 szeptemberében 1 millió 39 ezer gazdasági egység szerepelt, a GKI Gazdaságkutató Rt. elemzése szerint azonban a regisztrált egységeknek csupán kétharmada folytatott tényleges tevékenységet. Az egységek 72 százaléka egyéni vállalkozás volt. A 40 707 mezőgazdaság, erdő- és vadgazdálkodással foglalkozó egység közül 10 százalék korlátolt felelősségű társaság, 5,3 százalék szövetkezet, 7,5 százalék betéti társaság, 74,2% pedig egyéni vállalkozás formájában működött, és mindössze 2,5 százaléuk foglalkoztatott 50 főnél többet. A gazdálkodó egységek között legnagyobb számban az „ingatlanügylek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás” (330 ezer), a „kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása” (285 ezer), és a „feldolgozóipar” (116 ezer) nemzetgazdasági ágba tartozó szervezetek szerepeltek. A 10 fő alatti szervezetek az összes szervezet 96,8, az 50 főnél többet foglalkoztatók pedig mindössze 0,6 százalékát tették ki. Összességében megállapítható, hogy a nemzetgazdaság vállalatszerkezetében és az átlagos vállalatnagyság terén ma kisebb a koncentráció, összehasonlíthatatlanul több a közép- és kisvállalat, s a kisebb méretekből adódóan nagyobb a vállalatok rugalmassága.

A munkanélküliség időbeni alakulása

A múlt század utolsó harmadában lezajlott nagyarányú iparosodás a munkaerőpiac jelentős átrendeződését vonta maga után. Az iparosodás előrehaladtával párhuzamosan megjelent az ipari munkanélküliség is. A gazdasági konjunktúra–dekonjunktúra-ciklusok erőteljesen befolyásolták a munkaerő-piaci kereslet–kínálat alakulását.

A század elején az ipari munkásság körében a munkanélküliség 3–5 százalékos volt (70 000–100 000 fő). A két világháború között ez az arány 10–15 százalékra emelkedett. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a mezőgazdasági munkások körében is. A csúcspont a nagy gazdasági válság idején volt, amikor az ipari munkások közül 250 ezer, a mezőgazdasági munkások közül pedig több mint 600 ezer volt munka nélkül. A mezőgazdasági munkanélküliséget súlyosbította, hogy az iparban munka nélkül maradt volt parasztok tömegesen áramlottak vissza a falvakba. A rendkívül súlyos helyzetnek a háborús készülődés, a haditermelés beindítása vetett véget.

A munkanélküliség kezelésére a század első felében több gazdasági, illetve adminisztratív elképzelés is napvilágot látott, amelyek a munkaerőpiac szabályozását (köz-

munka, ipar támogatása hitelekkel, mezőgazdaság és feldolgozóipar fejlesztése, decentralizáció stb.), illetve a kereslet–kínálat szinkronjának biztosítását (ipari munkásság átirányítása a mezőgazdaságba, elbocsátások ellenőrzése, szigorítása, munkaközvetítés, pályaválasztási tanácsadás, átképzés) tűzték ki célul. Kialakult a segélyezés rendszere is. Elsősorban a szakszervezeti segélyezés különböző formái jelentek meg, de 1917-től a Tanácsköztársaság bukásáig állami segélyezés is működött. [3]

A munkaközvetítő irodák megjelenése a századfordulóra tehető (az első 1898-ban nyílt meg és a mezőgazdaság területén tevékenykedett). 1916-ban Magyarországon 16 regionális központ működött, melyek közül a békeszerződés után csak 7 maradt. 1944. július 7-én a munkaközvetítő irodákat teljesen felszámolták.

A második világháborút követő évtizedekben az alapelvként hirdetett „teljes foglalkoztatás” jegyében a munkanélküliség – mint fogalom – száműzetett a statisztika szótárából. Ennek ellenére rendelkezésre állnak olyan források, amelyek bizonyos támpontot szolgáltatnak a valós helyzet megismerésére. Ilyenek:

- a népszámlálások (mikrocenzusok),
- a folyamatos lakossági adatfelvételek az Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer (ELAR) keretében,
- a munkaerőmérlegek,
- a munkaerő-forgalmi statisztikák.

Az 1949. évi népszámlálás – az 1990. évi népszámlálást megelőzően ekkor került sor utoljára a munkanélküliek teljes körű összeírására – részletes eredményeit nem hozták nyilvánosságra, azt szigorúan titkos dokumentumként kezelték egészen 1956-ig. A munkanélküliségre vonatkozó 7/a számú kötetet „a téma érdektelen, aktualitását veszítette” megjegyzéssel hozták nyilvánosságra. 1949-ben 126 ezer személy minősült munkanélkülinek, ami megközelítőleg 3 százalékos munkanélküliségi rátának felel meg. A munkanélküliek 78 százaléka volt férfi. Ez az arány nagyjából megfelelt a foglalkoztatottak akkori nemenkénti megoszlásának.

A későbbiekben a munkanélküliség, bár semmilyen statisztikában nem jelent meg, mégis kisebb-nagyobb mértékben jelen volt hazánkban (például az 1950-es és 1960-as években a „politikailag megbízhatatlanok” vagy a „háztartásbeliek”, akik különböző okokból nem tudtak, vagy elhelyezkedési esélyeiket reménytelennek ítélve nem is próbálták munkát vállalni). Nagymértékű volt a „kapun belüli” munkanélküliség is, mivel a létszám felhígítása, a nagyobb vállalati méret előnyt biztosított a központosított működési forrásokhoz való hozzájutásban. Az élőmunka alulértékelése, a tőkejavak szűkössége, az érdekeltség hiánya, valamint a rendkívül alacsony hatékonyság jellemezte ezt a korszakot. Ezekben az évtizedekben a munkaképes korú nőknek 75, a férfiaknak 82 százaléka volt aktív kereső. A nők ilyen nagy arányú munkába állása szükséges volt, mivel az alacsony bérek miatt a családok megélhetését egy keresetből nem lehetett biztosítani.

Az 1970-es években azonban a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan, a túlfoglalkoztatás mellett krónikus munkaerőhiány kezdett kialakulni. A központi irányítás fokozottabb állami befolyásolással, ellenőrzéssel próbált úrrá lenni a helyzeten (például létszámstop, a gyakori munkahely-változtatás szankcionálása, pályakezdők elhelyezkedésének direkt befolyásolása). Ezek az intézkedések azonban hatástalanoknak bizonyultak, mert nem a torz munkaerő-piaci viszonyok megszüntetését, átalakulását célozták, csupán a tüneteket próbálták enyhíteni.

A 1980-as évek elején megszüntették a munkaerőmozgást korlátozó előírásokat, s liberálisabb szabályozókkal váltották fel azokat. Az új szabályozók a munkaerő-kereslet és -kínálat rugalmasabb alkalmazkodását voltak hivatottak elősegíteni. A bel- és külgazdasági egyensúly romlása egyre inkább felszínre hozta a foglalkoztatáspolitikai hiányosságait:

- a foglalkoztatás alacsony hatékonyságát,
- az egyre nyilvánvalóbb belső és a nyomokban már jelentkező külső, nyílt munkanélküliséget.

A munkanélküliség azonban a hivatalos statisztikákban még mindig nem jelent meg, a munkanélküliek számára csak áttételesen következtethetünk. A munkaközvetítő irodák nyilvántartásai alapján 1986 és 1990 között a regisztrált álláskeresők száma közel négyszeresére nőtt (6400-ról 24 200-ra). A munkaerő-forgalmi statisztikák szerint a munkába lépők 8–9 százalékánál az előző munkaviszony megszűnése óta több mint 6 hónap telt el. Ebben az időszakban a munkanélkülieknek viszonylag kis hányada regisztráltatta magát.

További következtetéseket vonhatunk le a KSH által évente közreadott „A népgazdaság munkaerőmérlege” című kiadvány adataiból. Figyelemreméltó tendencia figyelhető meg a munkaképes korú, nem tanuló eltartottak számának alakulásában. (Lásd a 3. táblát.) Az ide sorolható férfiak száma 8 év alatt megkétszereződött. A nők arányának csökkenése elsősorban a generációváltással magyarázható.

3. tábla

Munkaképes korú nem tanuló (egyéb) eltartottak száma, 1981–1989

Év (január 1.)	Összesen	Férfi	Nő
	ezer fő		
1981	350,0	48,7	301,3
1982	328,3	42,7	285,6
1983	325,6	56,8	268,8
1984	327,9	69,1	258,8
1985	311,4	73,7	237,7
1986	286,0	77,1	208,9
1987	273,3	78,2	195,1
1988	286,0	89,2	196,8
1989	271,5	93,4	178,1

Forrás: [7].

Bár a teljes foglalkoztatás kétségkívül pozitív törekvés volt, megvalósítása azonban számos anomáliát hordozott magában. Megvédte ugyan a társadalmat a munkanélküliség pszichés és gazdasági hatásaitól, ugyanakkor meggátolta a ténylegesen működő munkaerőpiac kialakulását, s így a racionális gazdasági fejlődést.

Az 1990-es évek elején bekövetkezett politikai rendszerváltás a gazdaságban is mélyreható változásokat okozott. Az állami tulajdon privatizálása, a kárpótlási törvények, a racionális gazdálkodás kényszere a foglalkoztatási helyzetre is jelentős befolyást gyakorolt. Tovább súlyosította a helyzetet a hagyományos keleti piacok összeomlása és az éveken át húzódó délszláv válság is. Mindemmellett az évek óta tartó magas infláció és az

elszegényedés a belföldi fizetőképes keresletet is erőteljesen csökkentette. A magyar termékek az igényes és amúgy is telített nyugati piacokon nem eléggé versenyképesek. Ezekre a piacokra betörni csak jó minőségű, illetve speciális termékekkel lehet.

A szocialista iparosítás egyik jellemzője a nagyvállalatoknak, azok bizonyos egységeinek az ország korábban elmaradott térségeibe történő telepítése volt, de nagyszámú regionális munkahelyet teremtettek a nagyüzemi mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó melléküzemági tevékenységek is. Az iparra a nyersanyag- és energiaigényes ágazatoknak – az ország adottságaihoz mérten – túlzott mértéke volt jellemző.

A munkahely-megszűnési folyamat a vidéki gyáregységeket az átlagosnál is nagyobb mértékben érintette. Egy-egy üzem bezárásával (például Ózd, Diósgyőr) ezrek kerültek az utcára. A mezőgazdaság tulajdonosi szerkezetének átalakulása következtében a mezőgazdasági munkahelyek száma 1990-hez képest a felére csökkent. A helyzetet súlyosbítja, hogy ezekben a térségekben sokszor az egyetlen munkalehetőség szűnt meg a vállalat bezárása következtében.

A létszámleépítések azonban a többi gazdálkodó egységet sem kerülték el. Az első időszakra elsősorban a szakképzetlen, kevés gyakorlattal rendelkező, illetve a nyugdíjkorhatárt elért vagy annak közelében lévő munkavállalóktól való megszabadulás volt a jellemző. Az idősebbek kivonulását a munkaerőpiacról segítette a korengedményes, illetve az előnyugdíj intézményének bevezetése. A privatizáció, a tömegessé vált csőd- és felszámolási eljárások is munkahelyek ezreinek megszűnéséhez vezettek. Igaz, új munkahelyek teremtésére is sor került, számuk és területi megoszlásuk azonban nem igazodott a munkaerőpiac kínálatához.

4. tábla

A munkanélküliek számának alakulása különböző adatforrások szerint, 1990–1996

Év	OMK januári regisztrált munkanélküliek	KSH I. negyedévi munkaerő-felmérés	KSH népszámlálás
	ezer fő		
1990	23,4	–	126,2*
1991	100,5	–	–
1992	442,5	423,9	–
1993	693,9	546,5	–
1994	640,9	482,1	594,5**
1995	545,4	432,0	–
1996	517,8	422,4	484,4***

* Az 1990-es népszámlálás, 1990. január 1.

** Az 1994-es próbaszámlálás, 1994. szeptember 1.

*** Az 1996-os mikrocenzus, 1996. április 1.

A munkanélküliek számának alakulását több forrás alapján is nyomon kísérhetjük. Az Országos Munkaügyi Központ (OMK) által havonta közreadott „Munkaerőpiaci helyzetkép” rendszeresen közli a regisztrált munkanélküliekre vonatkozó adatokat. A KSH negyedéves rendszerességgel munkaerő-felméréseket végez, de a népszámlálás jellegű lakossági adatfelvételek is hasznos információkat nyújtanak a téma elemzéséhez. A különböző források azonban eltérő adatokat eredményeznek, ami több okra vezethető vissza.

A regisztrált munkanélküliek számának alakulására jelentős hatást gyakorol a mindenkori törvényi szabályozás, a regisztráció feltételeinek változása. (Az általános iskolánál nem magasabb végzettséggel rendelkező pályakezdő fiatalok például nem voltak érdekeltek abban, hogy regisztráltassák magukat, mivel részükre nem járt munkanélküli segély.) Ha összehasonlítjuk a három forrásból származó adatokat, látható, hogy „A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról” szóló 1991. évi IV. törvény hatálybalépése után a regisztrált és a KSH által kimutatott munkanélküliek száma jelentősen közeledett egymáshoz. (Lásd a 4. táblát.)

A munkanélküliek száma 1993-ig erőteljesen emelkedett. 1993 januárjában a regisztrált munkanélküliek száma csaknem 700 ezer fő volt, a munkanélküliségi ráta 13,3 százalék. Azóta lassú csökkenés figyelhető meg. Jelenleg a regisztrált munkanélküliek száma 500 ezer fő körül mozog. A csökkenést azonban nagyrészt nem új munkahelyek létesülése idézte elő, hanem sokkal inkább az, hogy az ellátásra már nem jogosult, regisztrációból kikerültek az inaktívak és az eltartottak számát növelik.

Hasonló mértékű munkanélküliség nem szokatlan az Európai Unió országaiban sem. 1994-ben az EU 15 országában a munkanélküliségi ráta átlagosan 11,3 százalék volt (a legmagasabb Spanyolországban 24,1, Finnországban 18,4, Írországban 15,1; a legalacsonyabb Luxemburgban 3,5 és Ausztriában 3,8 százalék.) [12]

A MUNKANÉLKÜLISÉG ALAKULÁSA A KSH LAKOSSÁGI ADATFELVÉTELEI ALAPJÁN

A munkanélküliség tényleges nagyságáról négy évtized után első ízben az 1990. évi népszámlálás adott valós képet. A népszámlálás aktivitásra vonatkozó kérdései között szerepeltek a munkanélküliséget tudakoló kérdések is. A munkanélküliek száma 1990. január 1-jén 126 227 fő volt. (Az OMK jelentése szerint a regisztrált munkanélküliek száma viszont ekkor még igen kicsi, mindössze 23 400 fő volt, és csupán 11 százalékuk részesült valamilyen ellátásban.) A munkanélküliségi ráta 2,7 százalék volt, ami európai viszonylatban alacsonynak számított. Jelentősek voltak azonban a megyék közötti eltérések: az átlaghoz viszonyítva kiugróan magas volt Szabolcs-Szatmár-Bereg (5,0%), Borsod-Abaúj-Zemplén (3,5%) és Hajdú-Bihar megyében (3,3%), 2 százalék alatt maradt viszont Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyében. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az aktív keresők népességén belüli aránya is 5 százalékkal az országos átlag alatt maradt. A nők aránya a munkanélküliek között viszonylag alacsony volt, alig fele a férfiakénak (33%). A munkanélküliek 10 százaléka volt pályakezdő (ezen belül a férfiak 9,5, a nők 14 százaléka).

1990-ben közel 100 ezer háztartásban élt munkanélküli. Az összeírt háztartások 32 százalékában nem volt aktív kereső, s ezek közül 46 ezerben munkanélküli is volt. Különösen nehéz helyzetbe kerültek az egy szülő gyermekes családok, ahol a munkanélkülivé válás sok esetben az egyetlen keresőt érintette. Az egycsaládos háztartások közül az összes ilyen típusú háztartás 4,3 százalékában volt munkanélküli.

Az 1990. évi népszámlálás óta eltelt években felgyorsult gazdasági és társadalmi változások az évtized közepén indokoltá tették egy népszámlálási típusú adatgyűjtés végrehajtását, amely a népesség és a lakásállomány 2 százalékára terjedt ki. E felmérés szerint 1996-ban a népesség 34,2 százaléka volt aktív kereső, és 4,7 százaléka (484 ezer fő)

munkanélküli, a nők között ez az arány pedig 29,1, illetve 3,3 százalékot tett ki. 1990-hez képest az aktívak aránya 9,4 (a nők között 8,3) százalékkal csökkent.

Az inaktív keresők száma Magyarországon több évtizede folyamatosan növekszik, 1990 óta mintegy 660 ezer fővel. Jelenleg az inaktív keresők száma meghaladja a 3 millió 300 ezer főt. A száz aktív keresőre jutó nem aktívak száma 1996-ban 193 fő volt. Még szembetűnőbb a változás, ha a munkavállalási korú népesség (15–59 éves férfiak és 15–54 éves nők) gazdasági aktivitásának változását nézzük.

5. tábla

A munkavállalási korú népesség gazdasági aktivitás szerint, 1960–1996

Év	Összesen	Aktív kereső	százalék			Eltartott
			Munkanélküli	Inaktív kereső		
1960	100,0	71,3	–	1,0	27,7	
1970	100,0	76,0	–	4,4	19,6	
1980	100,0	79,5	–	8,7	11,8	
1990	100,0	75,2	2,1	10,3	12,3	
1996	100,0	56,8	8,0	18,6	16,7	

1990 és 1996 között az ebbe a csoportba tartozók körében az aktívak aránya közel ötödével csökkent, jelentősen nőtt viszont az inaktívaké és az eltartottaké. 1990-ben még csak minden tizedik munkavállalási korú tartozott az inaktívak csoportjába, 1996-ra arányuk 19 százalékra emelkedett.

Az elmúlt években a néhány évvel a nyugdíjkorhatár alatt lévők közül sokan választották a rokkantsági, a korengedményes vagy az előnyugdíj lehetőségét a munkanélküliség helyett.

Az eltartottak között nőtt a fiatal munkaképes korúak aránya, ami elsősorban a nappali tagozaton továbbtanulók számának növekedésével, másodsorban a fiatalok között kiugróan magas munkanélküliséggel magyarázható. A 14–29 éves korosztályban a munkanélküliek aránya több mint 11 százalék, az összes munkanélkülinek pedig 43,6 százaléka tartozott ebbe a korcsoportba.

A fiatalok munkaerőpiacra történő belépését jelentősen megnehezíti, hogy a munkáltatók szívesebben alkalmaznak megfelelő képzettséggel és szakmai gyakorlattal rendelkező munkaerőt. Ez főleg a középfokú vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkező fiatalok számára jelent hátrányt.

A munkanélküliek 13,2 százaléka élt a fővárosban, 42,4 százaléka a többi városban, 44,4 százaléka pedig a községekben (ezen belül több mint 97 ezer fő 2 ezernél kisebb lélekszámú településen).

A gazdasági visszaesés következtében jelentősen beszűkült a munkaerőpiac keresleti oldala. A munkanélküliség fő oka azonban eltérő az ország egyes térségeit tekintve. Az alacsonyabb munkanélküliségi rátával rendelkező területeken főleg a strukturális munkanélküliség dominál, ami azt jelenti, hogy munkalehetőség lenne, de a munkaerő-kínálat nincs összhangban a kereslettel. A súlyos helyzetben lévő térségekben egészen más a helyzet. Itt a felkínált álláshelyek rendre alatta maradnak a munkaerő-kínálatnak.

Magyarországon igen alacsony a területi mobilitás. Egy család élete során legfeljebb egyszer képes otthont teremteni magának. A magas munkanélküliséggel sújtott régiókból szinte lehetetlen szabadulni, hiszen az ottani lakások eladhatatlanok vagy csak igen alacsony áron értékesíthetők, az új helyen való letelepedés terheit pedig az amúgy is elszegényedett családok nem képesek elviselni. A nagyvállalatok munkásszállóit nagyrészt felszámolták, az albérleti díjak megfizethetetlenek. Ebben a helyzetben megoldást csak az jelenthet, ha ezeket a térségeket kiemelten kezelik. E térségek infrastrukturális fejlesztésére nemcsak kell, de talán érdemes is áldozni. Azon túl, hogy a beruházások munkalehetőséget teremtenének a ma még munka nélkül lévő emberek számára, a térség vonzerejét is növelnék a befektetők szemében, ami újabb munkahelyek létrejöttét és a térség gazdasági fellendülését eredményezné.

A munkanélküliségi ráta a felmérés szerint országosan 12,0 százalék volt, de igen nagy eltérések figyelhetők meg a megyék között.

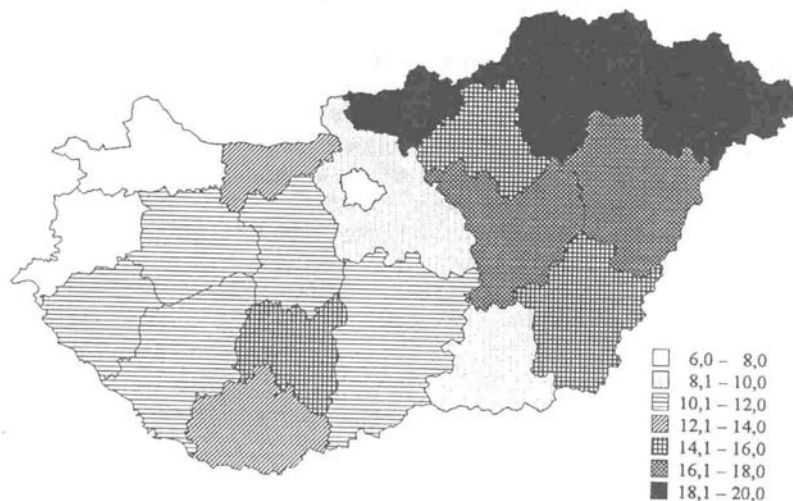
6. tábla

A gazdaságilag aktív és a gazdaságilag nem aktív népesség megyénként, 1996

Terület (megye)	Összesen	Gazdaságilag aktív			Gazdaságilag nem aktív	Munkanél- küliségi ráta	
		együtt	foglalkoztatott				munkanélküli
			együtt	ebből: aktív			
százalék							
Budapest	100,0	42,0	38,6	37,3	3,4	58,0	8,0
Bács-Kiskun	100,0	39,4	35,3	34,9	4,1	60,6	10,4
Baranya	100,0	37,8	33,2	32,3	4,6	62,2	12,3
Békés	100,0	38,4	32,9	31,3	5,5	61,6	14,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	100,0	35,4	28,5	28,0	6,8	64,6	19,3
Csongrád	100,0	40,4	36,7	35,9	3,7	59,6	9,3
Fejér	100,0	42,3	37,5	36,6	4,8	57,7	11,4
Győr-Moson-Sopron	100,0	43,9	40,7	40,0	3,2	56,1	7,4
Hajdú-Bihar	100,0	36,4	30,5	30,2	5,9	63,6	16,3
Heves	100,0	39,3	33,5	32,3	5,7	60,7	14,6
Jász-Nagykun-Szolnok	100,0	38,3	32,0	31,4	6,3	61,7	16,3
Komárom-Esztergom	100,0	40,0	35,1	34,5	5,0	60,0	12,4
Nógrád	100,0	37,2	29,8	29,4	7,5	62,8	20,0
Pest	100,0	40,8	36,8	36,2	4,0	59,2	9,9
Somogy	100,0	36,9	32,6	32,3	4,3	63,1	11,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	100,0	34,1	27,4	26,5	6,7	65,9	19,6
Tolna	100,0	40,4	34,7	34,1	5,7	59,6	14,1
Vas	100,0	44,5	41,5	40,7	3,1	55,5	6,9
Veszprém	100,0	41,3	36,8	36,3	4,4	58,7	10,8
Zala	100,0	43,7	39,0	38,5	4,7	56,3	10,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>39,7</i>	<i>35,0</i>	<i>34,2</i>	<i>4,7</i>	<i>60,3</i>	<i>12,0</i>

A munkanélküliség mértéke legmagasabb Nógrád (20,0%), Szabolcs-Szatmár-Bereg (19,6%) és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (19,3%), a legalacsonyabb Vas (6,9%), Győr-Moson-Sopron megyében (7,4%) és Budapesten (8,0%). Az ország egyes megyéi közötti eltéréseket jól érzékelteti a 2. ábra.

2. ábra. A munkanélküliségi ráta megyénként, 1996

A gazdaságilag aktív népesség körében a munkavállalási korú munkát keresők száma a munkanélküliekét lényegesen meghaladta, közel 622 ezer fő volt. E jelentős réteg majdnem egyötöde ugyanis nem felelt meg a „munkanélküli” szigorúbb értelemben vett kritériumának. Több mint négyötödük viszont jelezte, hogy amennyiben állásajánlatot kapna, két héten belül munkába tudna állni, vagyis „rendelkezésre áll”.

A magukat regisztrált munkanélkülinek vallóknak mindössze 81 százaléka felelt meg a felvétel szerint a „munkanélküli” minősítés kritériumainak, 12,8 százaléka olyan munkanélküli járadékos volt, aki nem minősült munkanélkülinek, a többiek pedig nyugdíjasok, gyermekgondozási ellátásban részesülők, illetve eltartottak voltak. 63,3 százaléuk részesült munkanélküli járadékban (köztük az a 62 ezer fő is, aki a felvétel szempontjából nem volt munkanélkülinek minősíthető), közel 60 ezer volt viszont azoknak a regisztrált (és a kritériumoknak is eleget tevő) munkanélkülieknek a száma, akik bevallásuk szerint semmilyen jövedelemmel nem rendelkeztek. A jövedelemmel nem rendelkezők az összes munkanélkülinek egynegyedét tették ki.

A munkát keresőknek 40 százaléka legfeljebb az általános iskola 8. osztályát végezte el, 35 százaléka rendelkezett szakképzettséggel és mindössze 3 százaléka volt diplomás. 37 százaléuk több mint egy éve, 28 százaléuk pedig másfél évnél is hosszabb ideje keres munkát. A középfokúnál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők körében ezek az arányok 2 százalékponttal magasabbak.

A mikrocenzus alkalmával több olyan kérdést is feltettek, amelyek alapján információhoz juthatunk a munkanélküliek családjáról, háztartásáról, lakáskörülményéről.

A népszámlálások (mikrocenzusok) terminológiájának megfelelően családnak minősül a házastársi vagy élettársi közösségben, illetve vérségi kapcsolatban élők legszűkebb köre. A család lehet házaspár (élettársi kapcsolat) gyermek nélkül vagy nőten, hajadon gyermek(ek)kel, illetve házastárs (élettárs) nélkül, nőten, hajadon gyer-

annak egy részében laknak, a létfenntartási költségeket részben vagy egészben közösen viselik és a hét egy vagy több napján általában közösen étkeznek. Amennyiben a háztartásban egy család él, egycsaládos háztartásról, ha több család vezet közös háztartást, többcsaládos háztartásról beszélünk. A háztartások a családokon kívül magukban foglalják a családhoz szorosan nem tartozó, de velük együtt élő rokon vagy nem rokon személyeket is.

A munkanélküliek családjai az összes család 12,8 százalékát tették ki. Ez az arány településtípusonként igen nagy eltérést mutat. Míg Budapesten a családoknak csupán 9 százalékában élt munkanélküli, a községekben ez az arány több mint 15 százalék. Az egy szülő gyermekes családok között még kedvezőtlenebb az arány. Az összes ilyen típusú család 14,8 százalékában, a fővárosban 9,5, a városokban 15,3, a községekben 18,2 százalékában élt munkanélküli. A munkanélkülit magukban foglaló családok 16,3 százalékában nem volt sem aktív, sem inaktív kereső, az egy szülő gyermekes családok közül pedig minden harmadikban.

7. tábla

Az összes és a munkanélkülit is magukba foglaló család településtípusonként, 1996

Településtípus	Összes család	Munkanélkülit magukban foglaló családok	Ebből:		
			csak munkanélküli van	aktív kereső is van	csak inaktív kereső és munkanélküli van
ezer					
Összes család					
Budapest	528,0	47,8	7,6	29,7	10,5
Többi város	1269,3	158,8	23,9	93,4	41,5
Községek	1083,1	163,5	28,7	85,4	49,4
<i>Összesen</i>	<i>2880,3</i>	<i>370,1</i>	<i>60,2</i>	<i>208,5</i>	<i>101,4</i>
Egy szülő gyermekes család					
Budapest	111,1	10,6	4,1	3,5	3,0
Többi város	196,1	29,9	10,3	10,5	9,1
Községek	139,8	25,5	7,4	7,8	10,3
<i>Összesen</i>	<i>447,0</i>	<i>66,0</i>	<i>21,8</i>	<i>21,8</i>	<i>22,4</i>

Forrás. Itt és a továbbiakban Mikrocenzus, 1996. A népesség és a lakások jellemzői. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 381 old.; Mikrocenzus, 1996. A munkát keresők, munkanélküliek helyzete. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 136 old.

1996-ban a munkanélkülit magukban foglaló háztartások száma megközelítette a 418 ezret, ami egyben azt is jelenti, hogy a 3 millió 800 ezer háztartás közül minden kilencedikben élt egy vagy több munkanélküli (a munkanélküliek háztartásainak 86,3 százalékában egy, 12,0 százalékában kettő, 1,7 százalékában pedig három vagy több). Jelentős eltérések mutatkoznak azonban településtípusonként, de régióként is. Budapesthez és a megyeszékhelyekhez képest a községekben másfélszer nagyobb volt a kettő vagy több munkanélkülit magában foglaló háztartások száma. A magas munkanélküliségi rátával rendelkező kelet-magyarországi (Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg) és az északkelet-magyarországi régióban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád) száz munkanélküli háztartás közül 16, illetve 18 olyan volt, amelyekben kettő vagy több munkanélküli is élt. (Lásd a 8. táblát.)

A munkanélküliek háztartásai a háztartásban élő munkanélküliek száma szerint, régióként, 1996

Terület (régió)	A munkanélküliek háztartásai							
	összesen	1	2	3 és több	összesen	1	2	3 és több
		munkanélkülivel				munkanélkülivel		
	a munkanélküliek háztartásainak százalékában				az összes háztartás százalékában			
Nyugat-Magyarország	100,0	89,0	9,5	1,5	10,2	9,1	1,0	0,1
Délnyugat-Magyarország	100,0	86,5	11,5	2,0	11,2	9,6	1,3	0,2
Központi régió	100,0	88,3	10,6	1,1	7,9	7,0	0,8	0,1
Kelet-Magyarország	100,0	83,8	14,6	1,6	14,7	12,3	2,2	0,2
Délkelet-Magyarország	100,0	89,3	9,7	1,0	9,9	8,8	1,0	0,1
Északkelet-Magyarország	100,0	82,0	15,1	2,9	14,6	12,0	2,2	0,4
<i>Magyarország összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>86,3</i>	<i>12,0</i>	<i>1,7</i>	<i>10,8</i>	<i>9,3</i>	<i>1,3</i>	<i>0,2</i>
Ebből:								
Budapest	100,0	89,2	10,1	0,7	7,1	6,4	0,7	0,0
Megyeszékhelyek	100,0	89,1	9,8	1,1	9,3	8,3	0,9	0,1
Többi város	100,0	86,5	11,9	1,6	11,5	9,9	1,4	0,2
Községek	100,0	84,3	13,4	2,2	13,2	11,1	1,8	0,3

Megjegyzés: Nyugat-magyarországi régió: Fejér, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Vas megye, Délnyugat-magyarországi régió: Baranya, Somogy, Tolna, Zala megye, Központi régió: Budapest, Pest megye, Kelet-magyarországi régió: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Délkelet-magyarországi régió: Bács-Kiskun, Békés, Csongrád megye, Északkelet-magyarországi régió: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád megye.

A munkanélkülit is magukban foglaló háztartásoknak csaknem felében nem volt aktív kereső. A 15 évesnél fiatalabb és az eltartott gyermekek száma viszont ezekben a háztartásokban meghaladta az országos átlagot. Míg az aktív keresős háztartások 5,2 százalékában, az összes munkanélküli háztartás 7, ezen belül az aktív keresővel nem rendelkező háztartások 10,6 százalékában élt három vagy több eltartott gyermek.

Az egy családból álló háztartások közül minden nyolcadikban, a két családból álló háztartások közül minden negyedikben, a három- és többcsaládos háztartásoknak pedig csaknem a felében (46,7%) élt egy vagy több munkanélküli. Az összes háztartás 9,3 százalékában egy, 1,3 százalékában kettő, 0,2 százalékában három vagy több munkanélküli élt, a három vagy több családos háztartások esetében 21,6, 16,0 és 8,8 százalék volt ez az arány. Mint látható, a háztartás nagyságával arányosan növekszik az esély arra, hogy munkanélküli is legyen a háztartásban.

A munkanélkülit is magukban foglaló háztartások által lakott lakások összetétele tulajdonjelleget szerint nem tér el számottevően az országos átlagtól, azonban komfortosság, felszereltség tekintetében már jelentős különbségek tapasztalhatók.

Mint a 9. táblából is megállapítható, az aktív keresővel is rendelkező háztartásokban a munkanélküliség hatása nem jelentkezik erőteljesen, lakáskörülményeik nagyjából az országos átlagnak felelnek meg, sőt az általuk lakott lakások komfortosságukat, felszereltségüket tekintve valamivel az átlag felett is vannak. A csak aktív keresős háztartások helyzete a legkedvezőbb mind a komfortfokozatot, mind felszereltséget illetően. A munkanélkülit magukban foglaló háztartások közül különösen kedvezőtlen helyzetben vannak azok a háztartások, amelyekben nincs sem aktív, sem inaktív kereső, mivel a munka-

nélküliségből adódó hátrány más háztartástag keresetéből nem ellensúlyozható. Ezek lakásainak felszereltsége, komfortossága messze az átlag alatt van. Közöttük a legalacsonyabb a tulajdonosi és legnagyobb a főbérleti jogcímen, illetve az albérlőként vagy ágybérlőként lakó háztartások aránya. Ezek az emberek az önkormányzati bérlakások privatizációja során a többiekhez képest sokkal kisebb arányban voltak képesek megvásárolni a bérleményüket.

9. tábla

A munkanélküliek háztartásai által lakott lakások főbb adatai, 1996
(százalék)

A lakás főbb jellemzői	Összes háztartás	Aktív keresők háztartásai	Munkanélkülit magukban foglaló háztartások	Ebből:		
				aktív kereső is van	csak inaktív kereső és munkanélküli van	csak munkanélküli van
Megoszlás (százalék)						
Lakáshasználati jogcím tulajdonos	89,1	87,5	87,1	89,7	88,1	78,5
főbérelő	9,7	11,1	11,5	9,5	10,7	18,3
al-, ágybérlő, egyéb	1,2	1,4	1,4	0,8	1,2	3,2
Komfortfokozat						
összkomfortos, komfortos	78,7	89,9	71,4	83,1	58,0	53,2
félkomfortos, komfort nélküli, egyéb	21,3	10,1	28,6	16,9	42,0	46,8
Az összes lakás százalékában						
Felszereltség						
hálózati vízvezeték a lakásban	86,7	93,8	80,8	88,7	71,5	68,4
fürdőszoba	86,3	94,3	80,8	90,1	70,1	65,4
meleg víz	85,0	94,0	78,4	88,6	66,7	62,2
vízöblítéses WC a lakásban	82,1	92,4	75,3	86,2	62,7	58,7

Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a munkanélküliek nagy része élet- és lakáskörülményeik, alacsony képzettségük vagy nem eléggé piacképes szakmájuk miatt eleve hátrányos helyzetből indult a rendszerváltás idején, s ezek a hátrányok a munka nélkül töltött időszakokkal arányosan nőnek. Az ezekben a háztartásokban felnövő gyermekeknek a jelenlegi viszonyok között kevés esélyük van arra, hogy e körből kilépjenek.

A MUNKAERŐPIACI POLITIKA, A MUNKANÉLKÜLISÉG KEZELÉSÉNEK ESZKÖZRENDSZERE

Mint az a működő piacgazdaságokban természetes, a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldalának összehangolására a kormányzatok jelentős erőfeszítéseket tesznek. Ennek eszközei részben a munkaerőpiac kínálati oldalának szűkítését, részben a munkanélküliség kezelését, valamint a gazdaság élénkítésével új munkalehetőségek teremtését, illetve a meglévő munkahelyek megőrzését szolgálják.

Magyarországon sem a társadalom, sem a munkaügyi szervezetek, sem a jogalkotás nem voltak felkészülve a munkanélküliség ilyen nagy arányú növekedésére. „A foglal-

koztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról” szóló 1991. évi IV. törvény elfogadásáig az állásukat elvesztők, illetve a munkaerőpiacra belépni sem tudó pályakezdekők nagy része maradt jövedelem nélkül. Az első időszakra a „tűzoltómunka” volt jellemző. Legfontosabb teendő a munka nélkül maradt több ezer ember ellátása, illetve a munkaerő-piaci szervezet kiépítése volt. A törvény napjainkra az európai országok gyakorlatának megfelelő szabályozást vezetett be a foglalkoztatás és a munkanélküliség kezelése terén. A törvény bizonyos részeit, így a munkaerő-piaci szervezetek feladatait, hatáskörét, az ellátások feltételeit, összegét, időtartamát azóta többször módosították, így legutóbb az 1996. évi CVII. törvénnyel, amely 1997. január 1-jén lépett életbe.

A munkaerő-piaci politika eszköztársere alapvetően két csoportra, aktív és passzív eszközökre osztható.

Míg az aktív eszközök elsősorban a foglalkoztatás elősegítését, új munkahelyek teremtését, a meglévő munkahelyek megőrzését, a munkanélküliek képzését, illetve munkához jutási esélyeinek javítását szolgálják, a passzív eszközök célja elsősorban a jövedelem és munka nélkül maradók szociális biztonságának megteremtése.

Az állam feladata (lehetőségeinek keretein belül) egy bizonyos szinten biztosítani a létfeltételeket polgárai számára. Ennek érdekében az országok bruttó hazai termékük (GDP) változó hányadát fordítják munkaerő-piaci és szociálpolitikai kiadásokra. Az 1980-as évek végén az OECD-országokban a foglalkoztatáspolitikai kiadások a GDP 0,5 és 5,0 százaléka között mozogtak. Az aktív eszközök aránya 20–50 százalékot tett ki.

Magyarország a többi volt szocialista országhoz képest meglehetősen sokat – 1992-ben a GDP-nek közel 3 százalékát – fordít foglalkoztatáspolitikai kiadásokra, amivel a fejlett országokhoz képest is az élmezőnybe tartozik. [10] Ez az arány nem változott a következő két évben sem. A rendelkezésre álló források negyötöd részét a passzív eszközök emésztették fel, az aktív eszközök a GDP 0,4-0,6 százalékát tették ki.

A passzív eszközökből részesülők létszáma a kezdeti 400-450 ezer főről napjainkra 200 ezer alá csökkent. Ez azonban nem a munkanélküliek számának ilyen nagy arányú csökkenéséből, hanem a járadékfolyósítás idejének a kezdeti két évről másfél, majd egy évre való mérsékléséből, illetve abból fakad, hogy időközben egyre többen kerültek ki ebből az ellátásból a folyósítás időtartamának kimerítése miatt. 1992-ben még a munkanélkülieknek mintegy 70 százaléka részesült munkanélküli járadékban, 1996 közepén már csak 30 százalékuk volt jogosult erre az ellátási formára. A járadékosok számának csökkenésével párhuzamosan emelkedett a munkanélküliek jövedelempótló támogatásában részesülők aránya, 1996-ban arányuk az összes munkanélküli 42 százalékát tette ki. Az elmúlt években 2% körül alakult a pályakezdekők munkanélküli segélyét igénybe vevők aránya, és 20-30 százalékot tett ki azoké, akik ellátatlanok voltak. [13, 14]

Az aktív eszközök fontos szerepet töltenek be a foglalkoztatáspolitikában, de felhasználásuknak korlátot szab a források szűkössége. Az elmúlt években az aktív programokkal támogatottak aránya az összes támogatottnak 25-27 százalékát tette ki. Az aktív eszközök fontosságát jelzi, hogy az aktív programok és az előnyügdíj nélkül a munkanélküliségi ráta mintegy 3-3,5 százalékkal magasabb lenne. [16]

A különböző eszközök aránya az évek folyamán jelentősen megváltozott. 1992-ben és 1993-ban még a munkaerő-piaci képzés szerepelt a legnagyobb súllyal az eszközök között (több mint 40 százalék), 1995-re aránya 30 százalékra csökkent. Jelentősen megnőtt viszont a közhasznú foglalkoztatás szerepe, 1992 és 1995 között a kétszeresére (36

százalékra) emelkedett. Sajnálatos módon csökkent viszont a bértámogatások és a rész-munkaidős foglalkoztatás aránya, hiszen ezek a támogatási formák fontos szerepet játszottak a munkahelyek megőrzésében. 1995-ben a munkahelyteremtő beruházások támogatásával csaknem 25 ezer új munkahely jött létre.

10. tábla

Az egyes aktív foglalkoztatáspolitikai eszközökben részt vevők aránya, 1992–1995

Megnevezés	1992.	1993.	1994.	1995.
	évben (százalék)			
Munkaerő-piaci képzés	40,4	42,0	37,2	29,6
Vállalkozóvá válás támogatása	4,1	6,3	5,0	2,3
Bértámogatás	7,8	14,3	19,0	15,5
Közhasznú foglalkoztatás	18,0	23,9	27,6	36,0
Részmunkaidős foglalkoztatás	19,1	5,0	3,7	1,4
Korengedményes nyugdíj	3,6	3,1	2,9	2,7
Munkahelyteremtő beruházás	7,0	5,0	2,4	10,6
Utiköltség-térítés	–	–	1,4	1,9
Termőfölddel rendelkezők támogatása	–	–	0,2	–
Egyéb	0,0	0,4	0,6	–
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>Ezer fő</i>	<i>146,6</i>	<i>212,6</i>	<i>272,2</i>	<i>240,5</i>

Az aktív eszközök hatékonyságának hazai értékelése még várat magára, az azonban nyilvánvaló, hogy a jól megválasztott eszközök jelentősen növelhetik az állás nélkül maradtak esélyeit arra, hogy visszakerüljenek a „hasznos emberek” világába. Igazi megoldást azonban csak a gazdasági fellendülés hozhat.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- [1] *Bánfalvy Csaba*: A munkanélküliség. Magvető Kiadó. Budapest. 1989. 230 old.
- [2] Munkaerőpiac és szociálpolitika Közép- és Kelet-Európában. (Szerk.: *Barr, N.*) Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. Budapest. 1995. 428 old.
- [3] *Borizza Gyula*: Munkanélküliség elleni terápiák a XX. század elején Magyarországon. In: Munkanélküliség. Megoldások és terápiák. MTA Szociológiai Kutató Intézet. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1990. 36–54. old.
- [4] *iff. Borizza Gyula*: Nézetek a munkanélküliség csökkentéséről a felszabadulás előtti Magyarországon. *Munkaügyi Szemle*. 1987. évi 12. sz. 28–35. old.
- [5] *Cass, F.*: The labour market in transition: unemployment in Hungary. London. 1995. 37–54. old.
- [6] Előrejelzés a magyar nemzetgazdaság 1996-97. évi fejlődéséről. GKI. 1996. október. 84 old.
- [7] *Fóti János – Illés Sándor*: A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai. A KSH Népeség tudományi Kutató Intézetének kutatási jelentései. 1992. évi 2. sz. 89 old.
- [8] Főbb munkaügyi folyamatok 1996. I–III. negyedév. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 19 old.
- [9] Munkanélküliség. Megoldások és terápiák. (Szerk.: *Gyekiczky Tamás*) MTA Szociológiai Kutató Intézet. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1990. 194 old.
- [10] Foglalkoztatáspolitikai orvosságos és méregtár. Tanulmányok a foglalkoztatáspolitikai eszközeiről. (Szerk.: *Köllő János – Gábor László*) Szociálpolitikai Értesítő Könyvtára. 1995. évi 1. sz. T-Twins Kiadó. Budapest. 1995. 274 old.
- [11] *Lakatos Judit*: Az ifjúság munkaerőpiaci helyzete a 90-es évek közepén. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 22. old.
- [12] Munkaerő-piaci helyzetjelentés. A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok. „Közösen a jövő munkahelyeiért” alapítvány. Munkaügyi Kutatóintézet. Budapest. 1996. 122 old.
- [13] Munkaerő-piaci információk. 1994. évi 8. sz. Munkaerő-piaci helyzetkép. (Havi jelentés) Országos Munkaügyi Központ. Budapest. 1994. július. 102 old.
- [14] Munkaerő-piaci információk. 1996. évi 11. sz. Munkaerő-piaci helyzetkép. (Havi jelentés) Országos Munkaügyi Központ. Budapest. 1996. 145 old.

[15] Munkaerő-piaci információk. 1995. évi 6. sz. Az aktív foglalkoztatási eszközök működése 1994-ben. Országos Munkaügyi Központ. Budapest. 1995. 41 old.

[16] Munkaerő-piaci információk. 1996. évi 4. sz. A foglalkoztatáspolitikai eszköz-rendszer működése 1995-ben. Országos Munkaügyi Központ. Budapest. 1996. 130 old.

[17] Munkaerő-piaci jellemzők 1996 IV. negyedévében. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 40 old.

TÁRGYSZÓ: Foglalkoztatás. Munkaerőpiac.

SUMMARY

This paper aims to give an overall picture on employment changes in Hungary, on the basis of censuses and surveys (microcensus, LFS) carried out by the Hungarian Central Statistical Office. Unemployment in the first half of our century, the employment conditions of the socialist era and the new economic and employment situation resulting from the changes of organization are presented. The analysis of 1996 microcensus data gives an overview on the geographic aspects of unemployment as well as on family and housing conditions of the unemployed. A short abstract on employment policy and the use of resources aiming to solve the problem of unemployment is also presented.